

Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı Üzerine Görüşler

Nermin ÇELEN*

ÖZET

Ahlak gelişimi kuramını yapılandırırken düşünce yetenekler gelişimine ağırlık veren Kohlberg ahlaki gelişim açıklamalarına yeni bir boyut kazandırmasına karşın çeşitli görüşlerce eleştirilmiştir. Bu yazıda Kohlberg'in kuramının ana hatlarına ve bunlara yönlendirilen eleştirilere yer verilmiştir.

SUMMARY

A Study on Kohlberg's Theory of Moral Development.

In this study Kohlberg's theory of moral development and critiques against it were summarized.

Çoğu gelişim kuramcıları ahlaki bireyin çevresine uyumunu belirleyen temel boyut olarak kabul ederler. Çeşitli kuramcıların ahlaki davranış ve ahlak gelişimi tanımlamaları oldukça farklı olmasına karşın, bu tanımlardaki ortak düşünce ahlakın bireyin topluma uyum sağlamasına yardım eden işlev olarak kabul edilmesidir. Ahlak sadece bireyin topluma uyum sağlamasına değil, aynı zamanda toplumun varlığını sürdürmesine de yardımcıdır.

Pratik ve bilimsel olarak ahlaki işlevselliğin önemi konusunda uzlaşma söz konusudur ama bu işlevi neyin oluşturduğu konusunda görüş birliği söz konusu değildir. Ahlak nedir? Bir insanın ahlaklı olup olmadığı nasıl bilinir? Ahlak nasıl ve ne zaman gelişir? Bu gelişim doğrultusunda bireyde ne tür değişiklikler gözlenir? Değişik kuramcılar bu sorulara farklı cevaplar vermişlerdir.

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1950'lerden itibaren Amerikan sosyal bilimcileri ahlaki göreceliği reddederek ahlaki gelişimde evrensel görüşü benimsemişlerdir. Bu tür yaklaşım Jean Piaget'in çalışmasını temel almıştır.

Ahlaki gelişimin düşünce yetenekleri gelişimi ile ilişkisini kuran J. Piaget, Kohlberg'in ahlak gelişimi görüşünü de etkilemiştir. Her ikisi de ahlak gelişiminde davranışsal tepkilere değil akıl yürütmeye değer vermişlerdir. Kohlberg'in kuramı da evre kuramı niteliğini taşır. Her evre evrensel bir düzen içerisinde ilerleme gösterir ve daha önceki düşünce biçimlerine dönüş yoktur.

Kohlberg kuramını çocukların yardıma gereksinim duyan insanın otorite ile veya kanunla doğrudan çatışmasını içeren ikilemlere gösterdikleri tepkinin çözümlenmesi üzerine kurmuştur. Bu ikilemlerin en popüler olanı olan karısına yardım çabalarında bulunan bir adamın öyküsüdür:

Heinz İkilemi

Avrupa'da bir kadın kanserden ölmek üzeredir. Doktorların hastayı kurtarabileceğini düşündükleri bir ilaç vardır. Aynı kasabadaki bir eczacı tarafından çok yeni bulunmuş bu ilaç bir radyum türevidir. İlacın yapımı çok pahalıya mal olmasına karşılık, eczacı maliyetin 10 misli bir ücret talep etmektedir. Radyuma 200 Dolar ödemesine karşın ilacın küçük bir dozuna 2000 Dolar istemektedir. Hasta kadının kocası Heinz bildiği herkese giderek borç istemiş, sadece 1000 Dolar toplayabilmiştir. Eczacıya karısının ölmekte olduğunu, ilacı biraz daha ucuza vermesini ya da yarısını daha sonra ödeyebileceğine ilişkin iki öneride bulunmuştur. Ama eczacı "Hayır, bu ilacı ben buldum bundan para kazanacağım" diye cevaplamıştır. Böylece Heinz ümitsizliğe düşmüş, dükkana girip karısı için ilacı çalmıştır. Heinz bunu yapmalı mıydı? Kohlberg bu ikilemlerle ilgili 1958'de yaptığı ilk çalışmalarında 10-16 yaşları arasındaki ergen erkeklerden oluşan grupların ikilemlere tepkilerini çözümlenmiştir. Çözümlenmeler sonucunda her biri iki alt evreye sahip üç genel yönlenme düzeyi belirlenmiştir. Yani Kohlberg insanları farklı akıl yürütme kategorilerine yerleştirmiştir. Ahlaki akıl yürütmenin ilk düzeyi "Gelenek Öncesi" düzey olarak adlandırılmış; bu düzeyde çocuğun davranışının cezadan kaçma, ödül elde etme, kendi ilgilerini koruma gibi dış baskılarla güdülendiği belirtilmiştir. Bu düzeyde henüz içselleştirilmiş ilkelerden davranış normları çıkarsanmamıştır ayrıca çocuğun kendi gereksinimleri ve istekleri çok ilkelidir.

"Gelenek Düzeyi" olarak adlandırılan ikinci düzeyde ise, çoğunluğun normlarının benimsenmesi ve sosyal düzenin devamı çocuğun akıl yürütmesinin merkezini oluşturur. Bu düzeyde çocuk kendi niyet ve güdülerinin yanısıra başkalarının da görüşünü göz önünde tutmakta, aynı zamanda toplumun çıkarlarına ilişkin sorumluluğu hissetmekte ve sistemin devam

etmesini sağlayan üyeleri bir arada tutmaya yarayan kanun ve kurumları onaylamaktadır.

Sonucu düzey “Gelenek Ötesi Düzey”dir. Bu düzeyde kişi kural ve kanunların temelinde yatan anlayışı kavrayacak düzeydedir; sosyal kontrat sonucu sorumluluk ve ödevlerin paylaşılması söz konusudur. Birey göreceli ve bazen gruptan gruba değişen keyfi doğası olan kuralların bilincindedir. Adalet, insan onuru gibi belirli evrensel ilke ve diğerler ne pahasına olursa olsun korunmalıdır.

Kohlberg ahlaki akıl yürütmedeki düzey atlamalarının temelini çocuğun algılayma yeteneğindeki değişikliklerle ifade eder. Bireyin kendi doğruları ve sorumlulukları ile diğerlerinin doğruları ve sorumlulukları arasındaki gerilim, ahlak gelişiminde gelenek öncesi düzeyden diğer düzeylere dengeli geçişi sağlar. Küçük çocuğun ilgi odağı kendine ve kendi gereksinimlerine yöneliktir. Fakat zamanla gelenek öncesi düzeyin sonundan itibaren, gelenek düzeyi boyunca başkalarının görüş açısına da değer verir. Gelenek ötesi düzeyine geçen çocuk büyük toplum kapsamı içerisinde kendini ve diğerlerini göz önünde bulundurur. Kohlberg’e göre çocuğun algılayma yeteneğindeki değişiklikler başkalarının görüş açısını tartışma olanağı sağlanarak arttırılabilir¹. Yine de Kohlberg küçük çocukların ahlaki akıl yürütmesinde yetişkin otoritesinin rolüne Piaget kadar önem vermemiştir².

Kohlberg’in Ahlak Gelişimi Kuramı Üzerine Yeni Görüşler

Kohlberg, ahlaki yargılamaların bilişsel gelişime paralel geliştiğini, bireylerin bu yargılara ulaşmasının kendi yansımaları doğrultusunda olduğunu savunmuştur. Geliştirilen bu ahlak kodları toplumun normlarından etkilenmemiştir. Birey bunları kendi yapılaştırmıştır³.

Kohlberg’in kuramına karşı eleştirilerin zaman zaman arttığı görülür. Bu eleştirilerin çoğu Kohlberg’in ahlak gelişimiyle bilişsel gelişim arasında kurduğu bağlantıya dayanmaktadır. Eleştirileri yapanlar, bilişi reddetmemekle birlikte, bilişin ahlak gelişimi için yeterli temel oluşturmadığını savunmaktadırlar. Ahlak gelişiminde sorumluluk, empati, başkalarıyla ilgilenmek gibi duygusal boyutlara ağırlık verilmesini önermektedirler⁴. Oysa Kohlberg’in kuramında neyin doğru neyin yanlış olduğu ile ilgili İlkeler, sadece akıl yürütme ile gerçekleştirilir.

¹ Bukato, Marvin; Daehler, *Child Development*, Houghton-Mifflin M.N. 1992.

² Okuyucu daha fazla bilgi için şu Türkçe kaynaklara başvurabilir: Meral ÇİLELİ, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*. V. Ya., Y. Ankara, 1986; Bekir ONUR, *Ergenlik Psikolojisi*, Hacettepe Taş Ktb., Ankara, 1990; Çiğdem KAĞITÇIBAŞI, *İnsan ve İnsanlar*.

³ Turiel “*Conflict and Transition in Adolescent Moral Development*” *Child Devp* 45: 14-29.

⁴ Murphy-Gilligan “*Moral Devp in Late Adolescence*”, *Human Devp*, 23, 77-104.

Youniss'in yeni yaklaşımında, ahlak gelişiminde biliş ve duyguyu ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu yaklaşımda, bir grubun üyesi olmanın ve grup içi etkileşimin ahlaki yargılamaya etkisi olduğu belirtilmektedir. Bu iletişim sırasında birey içinde yaşadığı grubun benimsediği ahlak yargılarını öğrenir. İlk bakışta bu açıklamada klasik öğrenme kuramının önem kazandığı düşünülebilir, ama görüş, ahlaki yargı için gerekli iki ayrı tepkiden de söz eder. Bireyin ahlaki yargıya varmak için geliştirdiği ikinci tepki rol alma kuramı doğrultusundadır. Birey yargılanan kişinin yerine kendini koyarak bilişsel kaynaklarının aracılığı ile kendi ahlaki kodunu oluşturacaktır. Bu durum bireyin kendi düşüncesi üzerinde düşünmesi olarak da kabul edilebilir. Bireyin üçüncü tepkisi ise çevresindeki bireylerle işbirliği yaparak karşılıklı anlaşmaya ulaşmaktır. Bu üçüncü tepkinin bilişsel boyutunda birey değişik eleştiri alışverişi yaparak farklılıkları kendince ayıklar. Sosyal boyutunda ise birbiriyle yakın ilişki içinde bulunan bireylerin birbirlerini korumak ve yardım etmek için genel prensiplerden vazgeçmesi bulunmaktadır⁵.

Bilişsel kuramda ise bireyler gerçekte ilgili kavram yapılaştırmasına kendi yargıları ile ulaşırlar. Bu yapılaştırma başkaları tarafından yönlendirilmez, bireyin kendi kontrolü altındadır. Bireyin kendi düşüncesi üzerinde düşünerek oluşturduğu kurallar, bilişsel gelişim süreci içerisinde yavaş yavaş oluşur. Kohlberg, sezginin bireyin ahlaki kodlarını oluşturmada önemli rol oynadığını belirtir.

Kohlberg'e yöneltilen bir başka eleştiri de, ahlak gelişimi evrelerini yapılaştırırken kullandığı tüm deneklerin erkek olmasından kaynaklanmaktadır. Rol alma kuralları doğrultusunda düşünüldüğünde bir başkasının yerine kendini koyma, onun gibi düşünüp yargıya ulaşma söz konusu olduğunda, "aynı evrelere ulaşmak mümkün mü?" sorusuyla karşılaşılabılır. Kadınlarla ilgili herhangi bir durumda yargıya ulaşmada erkeğin bilişsel şemaları yeterli olmayabilir. Ya da erkek duygusal açıdan kendini kadının yerine koyamayabilir. Bu durumda Kohlberg'in sözünü ettiği evrenin ilkeleri yetersiz kalabilir. Bu noktada da yine karşılıklı etkileşim ve sorumluluktan söz edilebilir. Gilligan'a göre insanlar ilkelere önce gelmelidir. Kohlberg ise ilkelerin insanlardan önce geldiğini savunmuştur⁶.

Piaget de (1932) "Ahlaki Yargı" adlı yapıtında genel kanının tersine bireyin kendi düşüncesine dayalı biliş kuramının ahlak gelişimi için yeterli olmadığını ileri sürmüştür. Çocukların ahlak kodlarını geliştirirken sosyal etkileşime girdiklerini ve iki tür iletişimin var olduğunu belirtmiştir. İlk tür iletişim, çocukların diyaloglarının sınırlı olduğu 5-9 yaşlar arasındadır. Burada bilgiler genelde yetişkinlerden çocuklara aktarılır. Oysa çocuk akran grupları ile etkileşime geçince karşılıklılık (reciprocity) baskın çıkar ve ahlaki yargıya ulaşmada da karşılıklı saygı, ortak bir noktada uzlaşma önem

⁵ Youniss, *Moral Development Through Social Interaction* Wiley, N.Y. 1987.

⁶ Cowie-Smith, *Understanding Children's Development* Basil Blackwell, Oxford 1989.

kazanır. Piaget bu etkileşim sonucu çocuğun mantıksal çıkarsamasının, içsel şemasından ve kendi düşüncesi üzerinde düşünmesinden bir adım daha öteye giderek, bireylerin yasal düzeni bozmadan kendi kurallarını koymada özgür olduğunu belirtmiştir. Herkesin farklı düşüncesi olabilir; işbirliği ile bireylerin açık tartışması sonucu yeni bir senteze ulaşmaları yeni kuralların yapılaştırılmasına neden olur⁷.

Piaget, yetişkin ile etkileşimin çocuğu sınırladığını söylerken akran gruplarıyla olan iletişimin bu sınırlılıkları kaldırdığını izlemiştir. Damon, akran gruplarının birbirlerini güdüleyerek eleştirel dönüller aracılığı ile yeni fikirlerin üretilmesine neden olduğunu, yaratıcılık düşüncesini geliştirdiğini, karşılıklı anlaş ve hakçalık (fair) atmosferi oluşturduğunu söyleyerek Piaget'nin etkisi altında kaldığını ifade etmiştir⁸.

Kohlberg'e yönlendirilen bir başka eleştiri de, ahlaki yargılamadaki toplumsal tutumları görmezlikten gelmesidir. Birey bilişsel açıdan geleneksel düzeye ulaşmış olsa bile, toplumun çıkarları, toplumun benimsediği değer yargıları ve tutumları doğrultusunda, bilişsel yanını bastırıp koşullanma ve ödüllenme sonucu bilişsel açıdan beklenilenden çok farklı davranabilir. Bir savaş sırasında adam öldürmek, esirlere eziyet etmek doğal bir davranış olarak kabul edilebilir. Birey bu şekilde davranmakla çevresinden takdir toplarsa, hatta madalya v.b. şeylerle ödüllendirilirse bilişsel çelişki yaşamadan davranışını sürdürecektir. Sadece savaş gibi ekstrem durumlar olmasa da, ekonomik pazarda yapılan birtakım pazarlıklar, hileler, borsadaki acımasızlıklarda da bu tür davranışların varlığını görmek mümkündür. Birey bilişsel olarak geleneksel düzeye ulaşmış olsa da, içinde bulunduğu ortamın geliştirdiği tutumlar ağır basarak farklı davranışlar sergileyebilir. Hatta bunun için ahlaki yargı ve görünen davranış arasında farklılık söz konusudur da denilebilir.

Kohlberg'in ahlak evrelerinin farklı toplumsal yapılarda değişebildiğini Snarey 1985'de 27 farklı kültür üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda saptamıştır. Guetemela, Kenya, Türkiye v.b. ülkelerin kırsal kesimlerinde bireylerin ancak 4. ahlak evresine ulaştıklarını, kentlerde ise 5. evreye çıkabildiklerini Snarey çalışmalarında belirlemiştir. Kollektif değerlere ağırlık verilen İsrail Kibutzları gibi sosyalist toplumlarda da bireylerin 5. evreye ulaşmadıkları gözlenmiştir. Hinduizm gibi bireysel insan yaşantısına az değer veren dinlerde de bireylerin 5. evreye ulaşmadıkları, buna karşılık Hristiyanların yaygın olduğu kapitalist toplumlarda bireysel çıkarlar ön planda olduğu için 5. ahlak evresine geçtikleri izlenmiştir⁹.

⁷ Youniss, "Moral Development Through a Theory of Social Construction", Merrill-Palmer Quarterly, 27, 4, 385-403.

⁸ Murphy-Gilligan "Moral Development In Late Adolescence, Human devp. 23:77-104.

⁹ Cowie-Smith, *Understanding Children's Development*, Basil Blackwell.

Tüm bu eleştiriler ve yeni izlenimler Gestalt kuramcılarının Kohlberg'e yönelttiği eleştiriyi anımsatmaktadır. Göreceli değerlerin varlığına dayanan tek yönlü yaklaşımın ahlaki yargılamada da yetersiz kaldığını savunan bütüncü yaklaşım, daha Kohlberg'in kuramı yeni yeni filizlenirken onu uzun uzun eleştirmiştir. Gerçekten de, yeni görüşler doğrultusunda ahlaki yargıya ulaşmada bilişsel, duygusal ve toplumsal faktörlerin ortak etkileşimi göz önünde bulundurulabilirse, bireyin ahlaki düşünce ve davranışlarını anlamak daha sağlıklı olabilecektir.

Kohlberg yöntem açısından da eleştirilmiştir. Bu konuda yapılan en önemli eleştiri Kurtines ve Greif'ten gelmiştir. Bu kişiler Kohlberg'in mülakatlarının uygulanması ve puanlanmasının güvenilir olmadığını, ikilemlerin standartlıktan uzak, yanlı ve belirsiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Rubin ve Trotter üç değişik ikilemi ilkököl üç ve beşinci sınıf çocuklarına iki hafta arayla uygulamış ve ahlaki akıl yürütmede tutarlılık olmadığını göstermiş, bir başka deyişle, uygulama puanlama problemlerine geçerlilik problemi de eklenmiştir¹⁰.

Tüm eleştirilere karşın Kohlberg'in kuramı son şeklini henüz almamış, çağdaş ve tahrik edici olma özelliğini taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. YOUNISS, J. (1981) **Moral Development a Theory of Social Construction** Merrill Palmer. Quarterly oct. Vol 27, 4, 385-403.
2. YOUNISS, J. (1987) **"Why Persons Communicate on Moral Matters"** Merrill Palmer. Quarterly Jan. Vol. 23, 71-77.
3. COWIE-SMITH (1989) **Understanding Children's Development**, Basil-Blackwell Oxford.
4. BUKATO, MARVIN, DAEHLER (1992) **Child Development** Houghton, Mifflin New Jersey.
5. MURPHY-GILLIGAN (1980) **"Moral Development in Late Adolescence: A critique and reconstruction Kohlberg's theory"** Human devp. 23, 77-104.
6. TURIEL (1974) **"Conflict And Transition in Adolescent Moral Development"** Child devp. 45: 14-29.
7. LERNER, R.M., (1986) **Concepts and Theories of Human Development**, Random House, N.Y.

¹⁰ Lerner, **Concepts and Theories of Human Development** Random House, N.Y.